

Introducere

*Irina FRASIN**

Studiile cuprinse în volumul de față aduc în prim plan relația noastră cu celelalte animale. Oamenii au domesticit animalele și le-au păstrat aproape de ei de zeci de mii de ani. Dar această relație, dincolo de importanța sa evidentă, a început să primească atenție din partea mediului academic relativ recent. Antrozologia (sau studiul relațiilor om-animal), cuprinzând un larg set de cercetări interdisciplinare, reprezintă un domeniu care a crescut în importanță în mod constant în ultimele decenii. Este posibil ca interesul pentru acest gen de studii să se fi dezvoltat datorită relației contradictorii pe care o avem în ziua de azi cu celelalte animale și cu natura în general. Pe de o parte, cel puțin în lumea occidentală, vedem o creștere constantă a numărului animalelor ținute doar pentru companie. Acest lucru ne arată interesul, afecțiunea și beneficiile (evident dincolo de cele materiale) pe care le avem din relația cu animalele. Pe de altă parte, însă, în mod paradoxal, această nouă afecțiune descoperită față de animale nu ne oprește să le folosim fără milă și fără măsură. În nicio altă epocă din istorie, exploatarea animalelor și a mediului nu s-a produs la o scară atât de largă. Astfel, pentru a putea înțelege complexitatea multiplelor forme de interacțiune dintre oameni și celelalte animale trebuie să avem disponibilitatea de a pune sub semnul întrebării clasificările tradiționale și să avem deschiderea pentru a observa și teoretiza în modalități noi și uneori surprinzătoare.

Scopul volumul de față este acela de a propune modalități de re-gândire a relației noastre cu celelalte animale. Cercetători din domenii diferite și diverse, de la filosofie, psihologie, studii de gen și științele comunicării, la arheologie, istorie, biologie și medicină veterinară, s-au

*Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gh. Zane” al Academiei Române, Filiala Iași. irinaada@gmail.com.

regăsit în preocupările comune pentru înțelegerea și re-gândirea interacțiunii om-animal și a relației cu lumea non-umană în sens larg. Teoriile care construiesc modalitățile în care înțelegem și clasificăm elementele lumii reale sunt de importanță crucială. Acestea ne ajută să înțelegem relațiile dintre noi și, atunci când teoriile se schimbă, inevitabil se schimbă și modalitățile concrete de raportare la ceilalți.

Primele patru studii din volum se concentrează pe investigarea felului nostru de a vedea lumea, de a înțelege natura, animalele și pe noi înșine. Studiul semnat de Codrin Dinu Vasiliu investighează modalitățile în care vedem animalele. În acest scop autorul realizează o piramidă a reprezentărilor, schițând 14 trepte pentru a descifra modul în care teoretizăm despre animale. Următorul studiu, semnat de Irina Frasin, urmărește modalitățile în care animalele (atât animalele non-umane, cât și oamenii) au fost înțelese și modul în care această înțelegere a fost modelată cultural. Numai raționalizând logica tradiției noastre antropocentrice (sau chiar antropocentriste) putem spera să re-găsim modalități alternative de a trăi în lume și de a o înțelege. Studiul Cătălinei Răducu continuă discuția privitoare la tradiția antropocentrică, întărind latura androcentrică, pentru a sublinia vulnerabilitatea comună a femeilor și animalelor în sfera domestică. Ideea culturii hegemonice și dominatoare este de asemenea urmărită și în capitolul următor, semnat de Aurora Hrișuleac. Autoarea arată cum, de-a lungul istoriei, teoretizarea anumitor abilități, presupuse tipic umane, a fost folosită pentru a separa omul de restul animalelor și pentru a-l ridica pe o poziție specială. Studiul se focalizează pe critica excepționalismului uman și a aroganței antropocentrice prin prisma teoriilor din domeniul neuroștiințelor.

Următoarele două studii ne vorbesc despre emoții. În primul, cel semnat de Liviu și Daniel Măgurianu, autorii vorbesc despre rolul esențial jucat de emoții în viața animalelor. Deși până nu demult au fost puse sub semnul întrebării, emoțiile animalelor sunt, astăzi, subiectul unor cercetări extinse și interesante. În mod evident, dacă animalele sunt capabile de emoții complexe este inevitabil ca oamenii care lucrează cu ele să nu le perceapă și să nu fie influențați de acestea. Studiul Alinei Rusu se ocupă tocmai de acest aspect, și anume de oboseala de compasiune și distresul moral pe care le întâlnim din ce în ce mai des la cei care îngrijesc animalele (medici veterinari, cei care lucrează în adăposturi sau cei care se ocupă de salvarea animalelor aflate în situații critice).

Problema câinilor fără stăpân este una de foarte mare actualitate, cel puțin în regiunea noastră. De cele mai multe ori, viziunea asupra lor este aceea că sunt animale aflate în situații limită, care trebuie luate de pe stradă, salvate, duse în adăposturi, adoptate. Numai că, așa cum ne arată Marco Adda în studiul pe care îl semnează, acest fel de a vedea lucrurile este și el un stereotip cultural. Este posibil, și de dorit, să încercăm să schimbăm perspectiva și să vedem câinii fără stăpân nu ca un element perturbator, care trebuie controlat, ci ca pe o oportunitate de a învăța și de a crea peisaje multi-specii. Următorul studiu, semnat de Corneliu Gașpar și Luminița Ailincăi ne oferă detalii cu privire la comportamentul câinilor, în speranța că înțelegerea acestei specii uimitoare ne va face mai înțelegători și mai deschiși în a-i accepta alături de noi.

Urmează, în volumul nostru, patru studii care tratează probleme de etică și bunăstare a animalelor de lângă noi. În capitolul Laviniei Codrea, găsim detalii referitoare la legislația europeană privitoare la protecția animalelor de companie. În mod normal, cei care au animalele de companie în grijă nu doresc să le facă rău, însă, așa cum vedem din acest studiu, există numeroase cazuri care pun grave probleme etice, dintre care unele sunt reglementate de legi. Următoarele studii, semnate de Corneliu Gașpar, Luminița Ailincăi și Oana-Raluca Rusu, se referă la protecția și bunăstarea animalelor din ferme. Situația privitoare la animale în ferme (și la abator) este extrem de complexă și de cele mai multe ori incomodă, dar studiile de față se referă în special la legislația care protejează animalele. Este însă foarte important să încercăm să nu ignorăm situația animalelor crescute pentru consum atunci când facem alegeri alimentare. De asemenea, dacă vom fi foarte atenți, vom putea începe să percepem animalele domestice în mod diferit, lucru care inevitabil va schimba raporturile pe care le vom avea cu ele. Ultimul capitol din această serie, semnat de Oana-Raluca Rusu, Gheorghiuță Vlad, Viorel Florișteanu, Corneliu Gașpar și Luminița Ailincăi, tratează problema sacrificării animalelor în conformitate cu anumite tradiții culturale și religioase (*halal* și *kosher*), dar și cu respectarea legislației europene care protejează animalele de suferință.

Volumul se încheie cu două studii ce analizează relația noastră cu animalele din perspectivă istorică. Dorința de a înțelege animalele face parte din însăși umanitatea noastră și este atestată de milenii de gândire mitică. Astfel de ficțiuni, pe care le găsim peste tot în lume și în diverse epoci, stau

mărturie importanței de a înțelege alteritatea animalului, dar și nefericirii de a ne accepta propriile limite. Studiul semnat de George Bodi și Loredana Solcan propune o interpretare a imaginilor de bovine regăsite în trei dintre cele mai vechi texte din istoria omenirii (literatura sumeriană, textele Vedice și textele piramidelor), folosind analiza automată a sentimentelor. Ultimul capitol, semnat de Ludmila Bacumenco-Pîrnău, Luminița Bejenaru, George Bilavschi, Cătălin Hriban și Sever Boțan, ne prezintă un aspect interesant din cercetările arheologice din orașul Iași (descoperirea unor fosile de broaște țestoase) și dezvăluie relația dintre oameni și fauna sălbatică în secolul al XIX-lea.

Toate studiile din acest volum ne invită să re-descoperim relația cu animalele, cu lumea non-umană în general, și să re-gândim înstrăinarea noastră de natură. Începem să înțelegem că separarea dintre oameni și animale este una artificială, pentru că oamenii sunt tot animale. Privind lumea doar prin proprii ochi nu putem evita perspectiva noastră umană asupra tuturor lucrurilor.

Volumul de față aduce provocarea unei schimbări de perspectivă: să încercăm să gândim dincolo de diviziuni, împărțiri, clasificări și limite artificiale. Doar astfel putem spera să ne re-descoperim locul în lume și să înțelegem mai bine complexitatea relațiilor pe care le formăm cu celelalte specii.

Cum vedem animalele. Postalteritatea și regimurile reprezentării

Codrin DINU VASILIU*

Abstract

As long as we define ourselves in terms of humanism and humanity, we believe that we live in the best of all possible worlds. However, in this very world longing for the ultimate perfection, a most curious thing occurs. In terms of structure, we do not (or cannot) see the animals, we merely represent them. We place them around us, bestow them ornamental roles, and perceive them on the periphery. We live in that world where animals are something of nature drapes. The best of all possible worlds is a world we consider in respect of humans and humanity. Is it fair? Is it useful? I do not believe we are going to find out too soon, unless we embark on this interpretation endeavour about our relationship with animals. For this reason, the current essay aims to unravel the most significant regimes of interpretation in the human-animal relation and their particular place on the map of our connection with animals. Based on this analysis, the present paper focuses on a critique of the modalities where these regimes of interpretation are distributed, namely the model of alterity on which our relationship with animals is built upon. Accordingly, this paper aims to suggest a post-alterity model in the human-animal relationship.

Keywords: *representation, human-animal relationship, alterity, post-alterity*

Introducere

Limbile, limbajele și ansamblul general al discursurilor tind să aibă un grad ridicat de inerție. Nu se modifică prea ușor și prea curând. Uzanța noastră comună le fac reziliente la orice încercare radicală de resetare și reconfigurare. Și acest lucru, ca să ne folosim de o metaforă, este și un dar și un blestem. Este un dar pentru că tocmai aceasta este limita faptului nostru de a gândi și de a vorbi într-un sistem social dat. După cum o spune Martin

* Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gh. Zane” al Academiei Române, Filiala Iași. codrindinuvasiliu@gmail.com.

Heidegger, vorbim în marginea impersonalului „se”: *se vorbește, se gândește* (Heidegger, 2019). Iar efectul este unul dublu. Pe deoparte, acest determinism are un caracter constitutiv: în lipsa acestui aspect socio-discursiv, ne-ar fi imposibil să conceptualizăm și să comunicăm. Pe de altă parte, și aici apare așa zisul blestem, reprezentările noastre, în momentul în care se consolidează, capătă un caracter aproape automat: având, de cele mai multe ori, un caracter imediat, ele sunt generate de modul în care gândește și vorbește o societate în ansamblul ei. Mai mult decât atât, reprezentările noastre se vor activa mereu sub coduri culturale locale, cu efect în diversificarea modurilor de interacțiune cu lumea animală. Aceasta este una dintre sarcinile fundamentale pe care trebuie să și le asume antrozologia în încercarea de constituire a unei noi filosofii cu privire la relația noastră cu animalele. O posibilă abordare a acestui obiectiv se poate constitui printr-o raportare de gradul doi, prin care să începem să punem în discuție modalitățile în care reprezentările noastre cu privire la animale se cristalizează în sistemul general al discursurilor din societatea actuală. Și să încercăm să înțelegem care sunt pârgiile de deconstrucție a acestor cristalizări (care au, de cele mai multe ori, efecte ideologice). Aceasta ar fi încercarea hermeneutică a textului propus în cele ce urmează.

Pe de altă parte, în ceea ce privește metodologia pe care vreau să o abordez, aș spune că, în epistemologia locală a acestui proiect de interpretare, mă voi folosi de un concept sincretic al reprezentării, cu accente provenind din psihologia socială, semantică și teoria interpretării. Și voi utiliza acest concept sincretic mai ales în următoarea accepțiune: o unitate de înțelegere, motivare și valorizare a realității relației om-animal, în contextul unei realități care este configurată la nivelul imaginarului printr-un îndelung travaliu de proiecție socială. Și aș vrea să mă înscriu cumva în două tradiții ale acestei accepțiuni sincretice.

Pe deoparte, este vorba despre un efect de reprezentare situat în spațiul de joc al tranziției de la reprezentare la idee, despre care vorbește Immanuel Kant (Kant, 2015). Astfel, la capătul ei empiric, o reprezentare funcționează în baza unor date care sunt traduse de limitele noastre sensibile. Dar se constituie ca reprezentare la nivelul ideii și este formulată în termenii facultății noastre de judecare.

Pe de altă parte, tocmai în acest efect de reprezentare (care funcționează și ca spațiu de joc) realitatea și tot ceea ce o populează devin proiecții

sociale (Searle, 2000) și încep să funcționeze în termenii simulării. Obiectele, vietățile și tot ceea ce există (sau ar putea exista) trec printr-un proces de separare simbolică de condiția lor ontologică și se transformă în obiecte ideologice, care sunt expediate, ordonate, clasificate, gândite și valorizate în funcție de contextele mentale în care sunt introduse.

Prin aceleași mecanisme, animalul ca atare, în termeni fenomenologici, ne-a fost de fiecare dată străin. El este, mereu, fie un câine, ca animal de pază, fie o cârtiță, ca vietate dăunătoare, fie un șarpe, ca ființă demonică, fie o turmă de oi, ca unitate de producție pentru hrană și lână, fie un papagal, ca animal de companie, fie o pisică, înțeleasă ca zeitate, sau o vacă înțeleasă ca animal sacru, fie un lup, văzut în toată sălbăticia sa. În aceste intervale date de expresii precum „văzut ca” sau „înțeles ca”, au loc intervențiile simbolice prin care ne este refuzat accesul direct la animalul ca atare, el devenind un efect al ideologizării noastre (de moment sau de lungă durată).

Mai mult decât atât, chiar și acest spațiu ideologic nu este unul continuu, fără variații în timp sau în afinitățile pe care le dezvoltă față de așa zisele discursuri tradiționale, celebre, contemporane, sau autoritare. El este mai curând unul fracturat și se supune unor traduceri și transpuneri provocate de autoritatea socială, culturală sau emoțională pe care o câștigă, din când în când, marile conglomerate discursive (gusturile și manierele, tradițiile, credințele religioase, politicile și strategiile, tratatele internaționale, discursurile de manipulare).

În acest context, cred că avem de a face cu o ruptură între două praguri ontologice: între conceptul de lume, ca adăpost al subiectului inventat de gândirea modernă europeană, și conceptul de realitate, construit de discursul științific. În această fractură, reprezentarea stă la baza activității de impunere a unei înțelegeri sociale a realității. Cu cel puțin câteva efecte importante. Pe deoparte, realitatea nu poate exista decât în acea lume pe care o înțelegem noi și ne-o proiectăm doar noi, din punct de vedere psihosocial. Apoi, realitatea va fi mereu ordonată în funcție de înțelegerea noastră a lumii. Pe de altă parte, înțelegerea noastră a lumii generează poziții de forță și autoritate pentru o așa zisă „singură înțelegere posibilă a realității”. Și, nu în ultimul rând, realitatea nu există, nu poate fi explicată și nu ne poate asigura existența decât în termenii noștri.

Trebuie remarcat faptul că toate aceste jocuri de potrivire a realității în termenii noștri au loc mai ales la nivelul reprezentării. Tocmai de aceea,